नं. ५३१३

व्युत्पत्ति प्रकरणम्.
नैलिंग्याम्.

× × × ×

पत्र सं. ८ — सं. ×

विषय: न्यायवैशेषिकं

व्युत्पत्तिप्रकरणम्

नै. लिङ्गभाग.

५३१३

5313
F. = 7
नैलिङ्गभाग.

व्युत्पत्तिप्रकरणा। पत्रे ९ ५०७ - ११ - ७४

॥ వ్యుత్పత్తి॥

శ్రీగణేశాయనమః॥ శాబ్దబోధే చైకపదార్థేఽపరపదార్థస్య సంసర్గః సంసర్గమర్యాదయా భాసతే స చ క్వచిద్భేదః క్వచిద్వృత్తదతిరిక్త ఏవాధారాధేయ
ప్రతియోగ్యనుయోగివిషయవిషయిభావాదిః అభేదశ్చ ప్రాతిపదికార్థస్య సమానవిభక్తికేనాన్వ్యవహితోత్తరవర్తినా నాన్వ్యవహితపూర్వవర్తినా వా ప
దేనోపస్థాపితస్యైవ సంసర్గమర్యాదయా భాసతే యథా ఘటో నీలః నీలం ఘటం పశ్యేత్యాదౌ నీలాదేః న తు విరుద్ధవిభక్తిమత్పదార్థస్య నీలస్య ఘటః ఘటాదౌ
౧ ఇత్యాదౌ నీలఘటయోరభేదేనాన్వయబోధస్య సర్వానుభవవిరుద్ధత్వాత్ స్వసమానవిభక్తికత్వం చ స్వప్రకృతికవిభక్తిసజాతీయవిభక్తికత్వం సాజాత్యం చ విభక్తివిభా
జకప్రథమాత్వాదినా న తు సమానానుపూర్వీకత్వం తథా । వేదాః ప్రమాణం శతం బ్రాహ్మణాః ఇత్యాదావన్వయబోధానుపపత్తేః । అథ వింశత్యాద్యాః సదైకత్వే ఇ
త్యాద్యనుశాసనాత్ శతం బ్రాహ్మణాః ఇత్యాదేః సాధుత్వేఽపి వేదాః ప్రమాణమిత్యాదయః కథం ప్రయోగాః విశేష్యవిశేషణవాచకపదయోరసతి విశేషానుశాసనే స
మానవచనత్వనియమాత్ అన్యథా ఘటా నీలః ఇత్యాదేరపి సాధుతాప్రసంగాత్ సమానలింగకత్వవత్ తథా నియమోపగమే న వేదాః ప్రమాణమిత్యాదేః సాధుత్వోపపా
దనేఽపి ఇతి హేతుస్తదుద్భవే ఇతి కారికాయామ్ ఇతి త్రయః సముదితా హేతురితి కావ్యప్రకాశవ్యాఖ్యాయాం అసంగతిర్దుర్వారైవ । ఏవం సమానలింగకత్వే విశే
ష్యవాచకపదాసమానవచనస్యాపి విశేషణపదస్య సాధుత్వే తాదృశవిశేష్యగతమేకవచనమేవ సర్వత్ర విశేషణపదానంతరం ప్రయోక్తుముచితమితి ప్రత్యుక్తం
సమానోపమానశబ్దాః ప్రమాణం నిపితరో దేవతా ఇత్యాదేరనుపపత్తేః ప్రైవం యత్ర విశేష్యవాచకపదోత్తరవిభక్తితాత్పర్యవిషయసంఖ్యావిరుద్ధసంఖ్యాయా
అవివక్షితత్వం తత్ర విశేష్యవిశేషణపదయోః సమానవచనత్వనియమః అత ఏవ పురూరవోమాద్రవసౌ విశ్వేదేవాః ఇత్యాదౌ ద్విత్వవిశిష్టయోః పురూరవో

(శక్తిర్నిపుణతా లోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణాత్ । కావ్యజ్ఞశిక్షయాభ్యాస ఇతి హేతుస్తదుద్భవే ఇతి)

విశిష్టే [redacted] నాపి సంపన్నో వ్రీహిరిత్యాదావేకవచనోపపత్తిరలం బహుత్వైకత్వపరతయా తత్తత్సమర్థనేన నైతి తదప్యకించిత్కరం। భావాఖ్యాతస్థలే గత్యంతరవిర
హేణావిభక్తేర్నిరర్థకత్వోపగమాత్ అత్ర సాధకత్వసంభవాత్ పరిత్యాగస్యానుచితత్వాత్ సతి తాత్పర్యే తత్సమర్థనస్యానుభవికత్వాత్ ఏవం త్రయః స
ముదితా హేతురిత్యత్ర హేతుపదం కార్యయోర్ తత్ప్రయోజకతావచ్ఛేదకసముదాయత్వావచ్ఛిన్నపరం తాదృశసముదాయత్వాన్వే [redacted] కత్వమేకవచనార్థః అత ఏ తమే
వ శక్త్యాదీనాం త్రయాణాం తృణారణిమణీనాం న హేతుత్వం కారణనిరాసః తథా సతి తేషామేకైకసమవధానదశాయామపి కార్యోత్పత్త్యాపత్తేరావశ్యకే తయా తత్త్రితయ
పర్యాప్తసముదాయత్వస్య కార్యోత్పత్తిప్రయోజకతానవచ్ఛేదకతయా తేషాం త్రయాణాం తథావిధైకసముదాయత్వాశ్రయత్వానుపపత్తేః ఏవంభూతా వ్యక్తి
వ్యక్త్యయః పదార్థ ఇత్యత్ర త్రితయస్యాభూత్వం చయేన రూపేణైకత్వాన్వయి సో భానం తేన రూపేణావివక్షణీయం అతో ఽత్ర ఘటత్వోక్తేత్యాదౌ ఘట నిష్ఠభేదప్ర
తియోగితానవచ్ఛేదకైకత్వప్రసిద్ధ్యాపి న క్షతిః ఏతద్ద్వైకవిద్యమానఘటత్వాదిరూపేణైకత్వాన్వయి ఘటప్రకారకీభూతధర్మేణాసహభూతియం యన్నిష్ఠభేదప్రతి త్ర
యోగితానవచ్ఛేదకైకత్వస్య తత్రాబాధాత్ తస్య చ ప్రసిద్ధత్వాత్ ఏతద్ద్వైకబహుఘటసత్వదశాయాం తాదృశవాక్యప్రయోగః భూత్వైకత్వాదేవ సమర్థనీయః నచ
దాత్రేణాఖిస్త్రి పశునాయజేతేత్యాదావేకత్వాన్వయినో దాత్రపశ్వాదేః న త్రకృతభిదాయాగాదికరణత్వాదిప్రకారేణాభానం భిదాయాగాదేరేవ దాత్రపశ్వాదికర
ణకత్వప్రకారేణ తథాత్వైకత్వప్రకారీభూతదాత్రత్వపశుత్వాదిరూపేణ సహభూతియోదాత్రపశ్వాదినిష్ఠసకలైకత్వవిశిష్టభేదసత్త్వే చ ప్రసిద్ధిరేవ సహభూతియనిష్ఠభే
దప్రతియోగితానవచ్ఛేదకైకత్వస్యేతి వాచ్యం ఏకత్వాన్వయినిదాత్రపశ్వాదేస్తు ల్పరిత్త్రివెద్యతయా ఉక్తస్థలే ప్రకృతభిదాకరణత్వాదేరపి ప్రకారత్వాత్ యది చ శాబ్దబో

॥ వ్యుత్పత్తి॥ మాత్రపరః ప్రకృత్యాదివిశేషణాతంయాంవివక్షితత్వాత్ తద్వాచకపదస్యద్వివచనాంతత్వాపేదాః ప్రమాణావిత్యత్రచవిశేషణపదోత్తరవిభక్త్యా బహుత్వవిరుద్ధమేక
త్వంవివక్షితంతచ్చప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకప్రమితికరణత్వైకత్వేతి శాబ్దప్రమాకరణత్వంచ శక్తత్వావచ్ఛిన్నయావత్ శక్తినిష్ఠమేకమేవేతి నాంయోగ్యతా। నచపదార్థకః
౨ పదార్థేనాన్వేతి తి వ్యుత్పత్తివిరోధః సంపన్నో వ్రీహిరిత్యాదౌ నైకవ్రీహివ్యక్తితాత్పర్యకస్య వాక్యస్యైకవచనదర్శనేన తాదృశవ్యుత్పత్తి [illegible]సంకోచస్యావశ్యకత్వాత్తథా [illegible] సం
దిచాత్రస్వాశ్రయప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకవత్వసంబంధేన ప్రకృత్యర్థ ఏవ ఏకత్వాన్వయః వ్రీహిత్వాదిజాతేః స్వరూపతయైవ ప్రవృత్త్యాదిపదశక్యతావచ్ఛేదకతయా
అన్వయితావచ్ఛేదకరూపేణానుపస్థితేః తత్ర పదార్థాంతరస్యాన్వయానుపపత్తిరితి మన్యతే తదాప్రవృత్తేపి ధ్యశ్చైవ గతిః। యత్తు సంపన్నో వ్రీహిరిత్యాదావే
2 కవచనోపస్థితాని నాక్యైకత్వాని ప్రత్యేకం నానావ్రీహిష్వన్వీయంతే ఇత్యస్యైవ సామంజస్యే జాతావేకత్వభానోపగమో నిరర్థక ఇతి తదసత్ యతః స్వ
సజాతీయనిష్ఠభేదప్రతియోగితానవచ్ఛేదకైకత్వరూపసజాతీయద్వితీయరహితత్వమేవైకవచనార్థః నత్వేకత్వమాత్రం తస్య వస్తుమాత్రసాధారణ్యేనా
ర్థతయైవ భానాత్ అనుపయోగాచ్చ అత ఏవ పశునారుద్రం యజేత ఇత్యాదౌ పశునిష్ఠతాదృశైకత్వస్య వివక్షితత్వాత్ అనేకపశుకరణకయాగాన్నా
స దృష్టసిద్ధిః సాజాత్యం చ సమభివ్యాహృతపదార్థసంసర్గిత్వవిశిష్టప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకరూపేణ తోత్రఘటోఽస్తీత్యాదౌ ఘటనిష్ఠభేదప్రతియోగితాన అ
వచ్ఛేదకైకత్వాప్రసిద్ధావపి నక్షతిః ఏతద్దేశవిద్యమానఘటనిష్ఠభేదప్రతియోగితానవచ్ఛేదకైకత్వస్యైవ తత్ర బోధాత్తస్యాప్రసిద్ధ్యేవ తద్దేశే బహుఘటసత్వదశాయాం త్వాత్
తాదృశవాక్యప్రయోగః జాత్యేకత్వపరత్వాదివ సపదార్థనిఃయమః యత్తు ఏకత్వవివక్షయా మపి [illegible] తస్థలే ఏకవచనస్య సాధుత్వదర్శనాత్ సంఖ్యాయా అ

దేవతాత్వావిరహేణాపి త్వత్పితామహత్వాదినాపృథగేవయాగోద్దేశ్యత్వరూపదేవతాత్వాత్ ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకభేదేనోద్దేశ్యతాభేదాత్ తత్రైవతత్పుస్త్వావివక్షయా
దేవతాపదస్యబహువచనాంతతేతిదిక్। స్వప్రకృతికత్వంచ। స్వావ్యవహితోత్తరత్వేన ప్రతిసంధీయమానత్వం తేనేదం దధి సుందరమిత్యాదౌ విశేష్యపదానంత
రం విభక్తేరసత్వేపి నక్షతిః తత్రవిభక్త్యనుసంధానంవినాశాబ్దబుద్ధేరనుపగమాత్ ఏవం తాదృశవిభక్తిసజాతీయవిభక్తికత్వమపి తథావిధవిభక్త్యవ్య
వహితపూర్వతయా ప్రతిసంధీయమానత్వం తేనేదం దధి ఇత్యాదౌ విశేష్యపదానంతరం విభక్తేరసత్వేపి నక్షతిః అథ నీలఘటః ఇత్యాదావ
పి పదాద్యోరుపస్థిత్యాదికారణాసమవధానసంభవాత్ కథం నీలఘటయోరభేదాన్వయబోధ ఇతి చేన్న తత్ర తథావిధాన్వయబోధోపయికాకాం
క్షావిరహాత్ తథాహి తాదృశాన్వయబోధే ప్రథమావిభక్త్యాద్యంతఘటాదిపదసమభివ్యాహృతప్రథమాద్యంతనీలాదిపదత్వమేవ సమస్తనీలఘట
పదాదౌ రాకాంక్షా సమాసస్థలే చ ఘటపదావ్యవహితపూర్వవర్తినీలాదిపదత్వం నీలాదిపదావ్యవహితోత్తరవర్తిఘటాదిపదత్వం వాకాంక్షా స్న
ఉక్తస్థలే చ తాదృశస్యైకస్యాప్యాకాంక్షాయావిరహాన్నాపత్తిః కారణతావచ్ఛేదకకోటౌ చకారణవ్యవహితోత్తరత్వనివేశాదుక్తాకాంక్ష
నేయోః పరస్పరమన్వయబోధే వ్యభిచారః। యత్తు సమాసవ్యాససాధారణం విశేషణపదస్య విశేష్యపదప్రకృతికవిభక్త్యప్రకృతిత్వరూపవిరుద్ధవి
భక్తిరాహిత్యమేవ తాదృశాన్వయబోధోపయికాకాంక్షా విశేష్యవాచకపదనిష్ఠం విశేషణపదప్రకృతికవిభక్త్యప్రకృతిత్వం తు న తథా నీలఘటమానయే
౩ త్యాదావసంభవాత్ ఇతి తదసత్ విశేష్యవాచకపదాప్రకృతికత్వస్య తాదృశపదానుత్తరత్వరూపస్య తదుత్తరత్వేన ప్రతిసంధీయమానత్వరూపస్య నీలోఘటః ఇ

మానసత్వః ప్రమాణానాం ప్రత్యేకవచనాంతత్వేన ఏకవచనాంత [illegible] విశేష [illegible]

॥ వ్యుత్పత్తి॥ ధిఇత్యత్ర ధర్మస్య దారాదౌ తుల్యవిత్తివేద్యతయా భాసమానత్వప్రామాణికమిత్యుచ్యతే తదాప్రకృతశాబ్దబోధే సమానప్రకారకప్రవృత్తే ఏకత్వత్వేన భాసమానప్రకార
కప్రవృత్తే ఏకత్వవత్త్వేన భాసమానే నియమతః ప్రకారీభూతధర్మ ఏవ ప్రాప్త్యాః యద్యప్యుక్తక్రమేణ సాక్షాత్త్వం యోగాంతరకరణాపశుసాధారణం
యాగ తత్రే కరణం చ న సముచ్చివ్యాప్యతపదార్థః తేన రూపేణ పదానుపస్థితేః తథాపి స్వాశ్రయనిష్ఠభేదప్రతియోగిపశ్వేకరకత్వస్వాశ్రయకరణాకత్వైత నా
2 దుభయసంబంధేన సంఖ్యారూపైకత్వస్య యోగే స్వయోపగమాత్ సానుపపత్తిః ఇతి ధియం ప్రకృత్యర్థాన్వితేతి వ్యుత్పత్తిభంగాయ ప్రకృత్యర్థః పశ్వత
స్వయః సాక్షాత్సంబంధేన అథవా స్వాశ్రయపశుకరణకయాగకరణ నిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వతాదాత్మ్యోభయసంబంధేన ఏకత్వవిశిష్టం యు
3 త్తదన్వైకత్వం ప్రకృతే ఏకవచనేన బోధ్యతే స్వానుయోగినిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్వాశ్రయపశుకరణకయాగకరణాపశుబుద్ధిత్వైతాదృ
శసంబంధేన ఏకత్వవిశిష్టాన్యైకత్వమేవ తాదృశలాభేనైకత్వం ఏతాదృశసమభివ్యాహారస్థలే బోధ్యతే వస్తుతస్తు యజిపదస్య స్వజన్యపశుకరణక
స్వ త్వసంబంధేన పశువిశిష్టాన్వయాగే లక్షణా తత్ర పశుకరణకత్వస్వయః కరణతాసంబంధేన వా పశోరన్వయః తృతీయాయ యజిపదస్య విశిష్టయా
గే లక్షణాయాం స్వాత్తృతీయర్థప్రాధికే తిథ్వయత్రైనిష్ఠస్యపదశక్తిరూపపదార్థైకదేశస్య ఏకత్వం వివక్షితమితి తత్ర విశేష్యపదస్య బహువచనాంతత్వేపి వి
శేషణపదస్య ఏకవచనాంతత్వోపపత్తిః ప్రత్యక్షానుమానేత్యాదిసూత్రే ప్రమాకరణత్వరూపప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకస్య ప్రత్యక్షానుమానాదినిష్ఠస్యైకతా
యాం బాధితత్వేనావివక్షితత్వాత్ ప్రమాణపదస్య బహువచనాంతత్వేతి। ఏవం పితరో దేవతా ఇత్యత్రాపి పితృపితామహప్రపితామహానాం సకలానాం నామైకరూపేణ

లాదిపదసమభివ్యాహారాన్నీలభేదత్వావచ్ఛిన్నాభావః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యం పదార్థాన్వయసంసర్గస్యాన్యస్యైవాకాంక్షానియమ్యత్వాత్ నీలభేదత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకాత్యంతాభావేన వృత్తిమివ నాభేదరూపపదార్థతావచ్ఛేదకస్యాభావే తాదృశసంబంధేనాభావాసంభవాత్ మైవం భేదాభావస్య విశేషణవిభక్త్యర్థః వి
శేష్యసాభస్థాకాంక్షాదిబలాత్ ఏతేన ఘటేన నీలాదిపదార్థాన్వయే ఏకదేశాన్వయ ఇత్యపి పరాస్తం న చ విశేషణవిభక్తేరభేదార్థకత్వే నీలం ఘట ఇత్యాదావప్యభేదా
న్వయబోధాపత్తిః ధాన్యేన ధనవాన్ ఇత్యాదౌ తృతీయయా అభేదబోధనాదభేదప్రకారకబోధే విరుద్ధవిభక్తేరాహిత్యానపేక్షణాత్ ఇతి వాచ్యం ద్వితీయాదినా
భేదబోధనే ద్వితీయాద్యవిశేష్యవాచకపదసమభివ్యాహారస్య ప్రయోజకత్వా దుపగమాత్ । అథ ప్రమేయో ఘట ఇత్యాదౌ ప్రమేయత్వావచ్ఛిన్నభేదాప్రసిద్ధ్యా
లఘుధర్మసమనియతగురుధర్మస్యాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వే కంబుగ్రీవాదిమాన్ ఘట ఇత్యాదావపి కంబుగ్రీవాదిమత్త్వావచ్ఛిన్నభేదాప్రసిద్ధ్యా చ వి
శేషణవిభక్తేరభేదార్థకత్వాసంభవః ఏవం నీలపటాదిపరనీలాదిపదఘటితస్య నీలో ఘట ఇత్యాదివాక్యస్యాపి ప్రామాణ్యాపత్తిః నీలత్వాదినా పటాది
భేదాభావస్య నీలఘటాదావసత్త్వాత్ ఏతేన విశేషణతావచ్ఛేదకీభూతనీలత్వప్రమేయత్వాదికమేవ విశేషణవిభక్త్యర్థః నీలత్వాదిః నీలత్వాద్యవచ్ఛిన్న
భేదాభావరూపతయా అభేదార్థకత్వస్య ప్రవాదోపపత్తిరిత్యపి పరాస్తం నీలత్వాదౌ నీలత్వాదిమతః స్వవృత్తిత్వసంబంధేనాన్వయే ఆకాంక్షావిరహాచ్చ
యథా హి తద్విశిష్టే అధికరణతయా తదన్వయోऽనుభవవిరుద్ధస్తథా తాద్ధర్మ్యే ఆధేయతయా తద్ధర్మవదన్వయోऽపి అత ఏవ చక్రధరో గచ్ఛతి ఇత్యాదివా
క్యస్య నిరాకాంక్షతా । న చైవం సంసర్గమతేऽపి నవినిస్తారః నీలో ఘట ఇత్యాదౌ స్వవృత్తినీలత్వాదిః సంసర్గతాస్వీకారే ఉక్తజ్ఞానే ప్రామాణ్యాపత్తిదుర్వారత్వాత్

॥ వ్యుత్పత్తి॥ త్యాదౌ నీలాదిపదసమభివ్యాహృతవిభక్తౌ ఘటాదిపదసమభివ్యాహృతవిభక్తేర్భిన్నాయాం సత్త్వాపత్తేః అథ విశేష్యవాచకపదోత్తరా వృత్తివిభక్తిరితి ఖ్యాపయితుం తదను
వద్విభక్తిరాదావిత్యస్య వివక్షణే న స్వదోష ఇతి చేత్తత్రాపి విభక్త్యేత్యాదికమయుక్తం నతః పురుషస్యైవ తాదృశధర్మిజ్ఞానాసంభవాత్ శాబ్దబోధానుపపత్తేః
౮ నీలో ఘట ఇత్యాదావపి సర్వాదిపదస్యాంపదత్వాది భ్రమదశాయాం తాదృశశాబ్దబోధస్యానుదయాత్ నీలస్య ఘట ఇత్యాదావపి షష్ఠ్యాదేః సుపద
త్వాది భ్రమాన్నాభ్యాం బోధోత్పత్త్యా స్వరూపసతో విరుద్ధవిభక్తేరాదావిత్యస్యాప్రయోజకత్వాత్। అథ నీలో ఘటో నీలఘటః నీలం ఘటం నీలఘటం ఇత్యా
దిద్వివిధవాక్యసాధారణం సోత్తరసర్వాదిపదభిన్నపదానుత్తరత్వవిశిష్టయోత్తరత్వాదిరూపమేవ విరోధిత్వోత్తరత్వసంబంధేన నీలాదిపదవత్త్వస్య ఘటోత్తర
ఘటాదిపదత్వమేవ తథాస్తీతి చేన్న నీలఘటం రూపమిత్యాదివాక్యసాధారణస్య సుబోధేనానన్యదృశస్య సర్వేషాం న్యాయాః సమాసస్థలేఽపి గంతవ్యతయా
4 ఉపదర్శితసమాసవ్యాససాధారణానుగతాకాంక్షానుసరణస్యాప్రయోజకత్వాత్ ఇతి। అథ నీలం ఘటమానయేత్యాదౌ నీలాదేర్ఘటేనాన్వయావగమే నీ
లాదిపదోత్తరవిభక్త్యర్థకర్మత్వాదేః క్వాన్వయ ఇతి చేన్న తత్రాపి విభక్తేః పదసాధుత్వార్థమేవ ప్రయుజ్యతే। అభేద ఏవ విశేషణవిభక్తేరర్థః అభే
దస్య సంసర్గమర్యాదయా భానం తు సమాసస్థల ఏవ తత్ర స ప్రభక్త్యనుసంధానం వినాపి శాబ్దబుద్ధేరనుభవికత్వాదితి తార్కికాః ప్రాహురితి వదంతి। అత్రైతన్మతే అ
భేదోఽపి యది భేదత్వావచ్ఛిన్నాభావస్తదా అప్రసిద్ధిః యది భేదప్రతియోగికమాత్రాభావః తదా నీలం ఘటమిత్యాదివాక్యస్యాపి ప్రామాణ్యోపపత్తిః నీలాదౌ ఘటత్వా
దినా నీలభేదాద్యభావసత్త్వాత్। నీలభేదత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య విభక్త్యర్థత్వే నీలాదిపదార్థాన్వయప్రసంగః న చ భేదప్రతియోగికాభావ ఏవ విభక్త్యర్థః న న

సంసర్గమర్యాదయా భాసతే తాదృశస్య ధర్మస్య వృత్తిత్వాదిరూపవన్న పూర్వవృత్తినిరూపితతాదృశధర్మస్య విశేష్యత్వా తుమశక్యత్వాత్త్వేనైకమాత్రవృత్తిధర్మత్వాదినా
సామాన్యప్రత్యాసత్తితః సర్వగ్రహణత్వమేవ అభేదస్య సంసర్గతాస్వీకారస్య తత్త్వేపి తాదృశానుగతాభేదస్యైవ తథాత్వముచితం తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నభేదాభావకూ
టస్య విశిష్యతయా భాసనే గౌరవాత్ ఘటో నీల ఇత్యాది వాక్యజన్యబోధే ప్రతియోగ్యప్రసిద్ధేస్తు ప్రయోగస్యైవేతో ఇతిన్యాయేన తాదృశానుగతసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకాభావాపవద్భాసేవ నతు నీలావృత్తిరితో భావః తథా సతి తాదృశవాక్యత్వమఖిలబుద్ధివిశిష్ట స్వసంబంధావగాహిత్వేనానుభవసిద్ధపరంప
రప్రతిబంధకతాయా అనుపపత్తేః తథా చ యత్కించిత్తాదృశైకాభావతాత్పర్యేణ ప్రయుక్తస్య నీలో ఘటో నీల ఇతి వాక్యస్యాపి ప్రామాణ్యం స్యాత్ ఇదం తు బోధ్యం
న విశేష్యవిభక్త్యర్థభేదాధికరణత్వేన ఘటో నీల ఇత్యాదౌ న ఘటో నీలాద్భేదాభావ ఏవ ప్రత్యాయయిష్యతే నతు నీలాది భేదః యాదృశసమభివ్యాహారస్థలే యేన సంబంధే
న యత్ర ధర్మిణి యేన రూపేణాన్వయధీత్వం నామైకసత్త్వే ప్రతీయతే తాదృశస్థలే న ఇతి తత్ర ధర్మిణి తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నతాదృశధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతద
భావబోధనస్య వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ ఏవం చ నఞో భేదబోధకత్వం తు స్త్రాపేన స్వరీత్యా లఘుం మానయుక్త్యా ఘటపదసమానాధికరణస్య నుబోధే నాఞ్నీల
పదస్య నీలభిన్నపరతయా నఞో భేదవత్త్వేన లక్షణయా ఘటపగం తత్ప్రవృత్త్యాత్ ఇదం తు తత్త్వం ఆసమానస్థలే అభేదస్య సంసర్గతోపగమేపి గౌరవవిరహాత్ తత్ర
విశేష్యవిభక్తేర్వ్యుత్పత్తికల్పనమనుచితం నచ యత్రాభేదే విశేష్యవిభక్తేః శక్తిస్తత్ర మతః స్వారసికలక్షణాగౌరవాదాతత్ర సర్వమత ఏవాభేదప్రకారకబోధస్య నీలో ఘ
వి ట ఇత్యాది వాక్యాదుత్పత్త్యా తాదృశసమభివ్యాహారజ్ఞానస్య తద్విషయబోధే హేతుతా తాదృశయం కల్పనీయమభేదస్య సంసర్గతావాదినేతి గౌరవం ఏవం తాదృశసమభివ్యాహార

॥ వ్యుత్పత్తి ॥ తివాచ్యం స్వవృత్తిభూతలత్వాదేః స్వ స్మిన్నేవ సంబంధత్వోపగమేన పటాదివృత్తిభూతలత్వాదేర్ఘటాద్యాపటాదిసంబంధ [redacted] తావిరహాత్తాదృశకాదిప్రసంగా
భావాత్ వస్తుతస్తు తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నభేదాభావః భూతలత్వాదిప్రకారేణాభాసమానానాం తత్తద్వ్యక్తీనాం స్వస్మిన్నేవ సంబంధతయా భాసతే ఇతి న కాప్యనుపప
౬ త్తిః సంబంధతా చ తస్య భూతలాదిభేదప్రతియోగికాభావత్వేన తత్తద్వ్యక్తిభేదప్రతియోగికాభావత్వేన వేత్యన్యదేతత్ । నచైవం విశేష్యవిశేషణవిభక్త్యోరభేదార్థకత్వ
మతే తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నో భేద ఏవ విభక్త్యర్థో వక్తవ్య ఇతి వాచ్యం తథా సత్యపూర్వవ్యక్తౌ నష్టతద్వ్యక్తిత్వస్య కథంచిదపి భానాసంభవేన తదవచ్ఛిన్నభేదాభావే
శక్తిగ్రహాసంభవేనాపూర్వవ్యక్తీనామభేదాన్వయబోధానుపపత్తిః సంసర్గాంశే చాలస్య విశిష్టబుద్ధావపి తు తయోరనుపస్థితానామపి సంసర్గత
యా భానసంభవాత్ సంసర్గతామతే అనుపపత్త్యభావాత్ న చ విభక్త్యర్థేఽపి భేదే తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నా ప్రతియోగితాకత్వసంబంధేనైవ భూతలత్వాదినా తత్తద్వ్య
క్తీనామన్వయః తాదృశభేదేనాపి తత్తద్వ్యక్తిభేదత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వసంబంధేనాన్వయ ఉపపద్యతే తావతైవ తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నాభేదలాభ ఇతి
గతేంచిదనుపపత్తిరితి వాచ్యం ప్రతియోగివిశేషణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్యైవాభావే ప్రతియోగినః సంబంధతయా భానాత్ అన్యథా విశిష్టవైశిష్ట్యబోధ
త్వానుపపత్తేః ప్రతియోగివిశేషితాభావభానం చ విశిష్టవైశిష్ట్యబోధమర్యాదా నాతిశేతే ఇతి దర్శనాత్ కేవలం విశేష్యవిశేషణమితి శతాప్రతియోగివిశేషితా
భావభానం చ న కశ్చిద్వ్యుత్పత్తిచేత్తత్త్వం అభేదస్తాదాత్మ్యం స్వబుధ్యసాధారణబోధమర్షః అసాధారణత్వం చైకమాత్రబుద్ధిత్వం ఏకమాత్రబుద్ధిత్వం చ స్వసామా
నాధికరణ్యస్వప్రతియోగిబుద్ధిత్వోభయసంబంధేన భేదవిశిష్టం యత్ర దన్యత్వమితి ఏకమాత్రబుద్ధిధర్మశ్చ విశేషణవిభక్త్యర్థః బుద్ధిశ్చ తత్ర ప్రకృత్యర్థస్య

(౧ భేదస్య వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వాత్)

(భేదస్య)

స్యానన్వయాత్ తృతీయార్థాంశే దస్యాన్వయాత్ ఇతి స్తోకం పచతి ఇత్యాదౌ తు పాక ఏవాంశే దసంబంధేనాన్వయాత్ తత్ర ద్వితీయాయాః సాధుత్వమాత్రప్రయోజనత్వా
త్ కేచిత్తు ధాతూనాం విషయం తస్యాపి పాకాద్యాశక్తేః ఇయం పియతే అభేదా సుబర్థసంఖ్యాకర్మత్వాదీనాం తత్ర పాకాదావన్వయానుపపత్తేః ప్రకృత్యర్థాన్వితస్వా
ర్థబోధకత్వం ప్రత్యయానామితి వ్యుత్పత్తిర్ధాతుధార్థవిభక్త్యప్రకృతిత్వాత్ ప్రకృత్యైకదేశేపి ప్రత్యయార్థాన్వయోపగమే పచంతం పశ్యతీత్యాదితః అధికవ
ర్థకత్వ జాతిఘటితపచనం పశ్యతీత్యాదితః పాకాదౌ ద్వితీయార్థకర్మత్వాద్యన్వయప్రసంగాత్ ఏకవిశేషణాత్వేదపక్షితస్యాన్యత్ర విశేషణతయాన్వ
యస్యావ్యుత్పన్నతయా తత్ర ప్రత్యయార్థనిశేషణా పాకాదేన కర్మత్వవిశేషణతయాన్వయ ఇతి చేత్ ఏవమపి పాకాదివిశేషణతయా సుబర్థసంఖ్యా
న్వయసంభవాయత్ర పాకకర్మకాదేర్ద్విత్వాదికం బాధితం పాకాదేస్తు తదబాధితం తత్ర పచంతౌ పశ్యతి పచనే పశ్యతీత్యాదిప్రయోగప్రసంగస్య దుర్వారత్వాత్ తథా
తూపస్థాప్యార్థే సుబర్థాన్వయబోధం ప్రతి తత్తద్ధాతూత్తరప్రత్యయధర్మికకేంచిద్ధర్మపరత్వజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకత్వ[illegible] ముపగమ్యతాద్యానాతిప్రసంగవా
రణావ గౌరవాత్ ఏవం శోభనం పచనమిత్యాదౌ ధాతుమాత్రేణ పాకాద్యుపస్థితౌ తత్ర శోభనాద్యభేదాన్వయబోధానుపపత్తిః విశేషణవిభక్తిసజాతీయవిభక్తి
ప్రకృత్యుపస్థాప్యత్వాత్ ప్రకృత్యేకదేశసాధారణతాద్యశవిభక్తిప్రకృతిత్వస్య ప్రయోజకత్వే తత్ర స్యజాతీయదధికరణత్వపరత్వేపి తథావిధాన్వయబోధాపత్తేః కస్యచిత్ప్ర
తిబంధకత్వం కల్ప్యమిత్యాహ తద్వారణేన చ గౌరవాత్ నన్వేవముపకుంభాదపి ఫల్గునాదిరూపపూర్వపదార్థప్రధానసమాసపదాత్ కుంభసమీపపిప్పల్యర్థాదావిభక్త్య
ర్థాన్వయస్య ప్రాతిపదికార్థాంతరార్థాభేదాన్వయస్య చానుపపత్తిః పూర్వపదస్య సమాసోత్తరవిభక్త్యప్రకృతిత్వాత్ ఇతి వాచ్యం ఏతదన్వయబోధే నైవ తత్ర

॥ వ్యు ॥ జ్ఞానఘటితసామగ్య్రాస్తన్మతే భిన్నభిన్నయోగ్యతాజ్ఞానాదిఘటితత్వేనాద్వైవిధ్యమితి భిన్నవిషయకప్రత్యక్షాదౌ శాబ్దసామగ్రీప్రతిబంధకతాయాః
ఆధిక్యమితి వాచ్యం అభేదసంసర్గతావాదినాంతు క్తస్యవేపితథుంసర్గకే బోధస్యైవోపగమాత్ ఇతి దిక్। స్తోకం పచతీత్యాదౌ విరుద్ధవిభక్త్యవ
౬ రుద్ధపదోపస్థాపితస్యైవ స్తోకస్యాభేదేన ధాత్వర్థపాకాదావభేదేనాన్వయబోధయోగ్యత్వాత్ సిద్ధః। తదనుబోధేన ద్వితీయాంతపదధాతుపదయోః
సమభివ్యాహారస్యాభేదాన్వయబోధాపయికత్వం న స్వీకార్యమపేయంతి క్రియావిశేషణానాం వచనద్వితీయాతిరిక్తవిభక్తిరుత్పద్యతే క్రియావిశేషణానాం కర్మ
త్వమిత్యనుశాసనేన తత్ర కర్మత్వాదివిరహాత్ నచైవం స్తోకః పాక ఇత్యాదావపి ద్వితీయాప్రసంగః తత్రాపి స్తోకాదేః క్రియాయా ఏవ విశేషణత్వాత్ భావవ్య
6 తాం ప్రయోగసాధుత్వమాత్రార్థకేన తయా అర్థాత్మనైవ తత్ర పాకాదిప్రతిపాదనాదితి వాచ్యం క్రియాపదస్య తత్ర సాధకేన ప్రత్యయాంతధాతూపస్థాప్యార్థపర
త్వాత్ కేచిత్తు క్రియాపదస్య ధాతుతిఙ్సముదాయోపస్థితి విశేష్యత్వవిశిష్టార్థకతయా స్తోకాదిపదస్య ధాత్వర్థైకదేశవిశేషణపరత్వే స్తోకః పాక ఇత్యత్ర ద్వితీయాయా అ
ప్రసక్తిః సంగః స్తోకః పాక ఇత్యత్ర చ ధాత్వర్థైకదేశభూతవిక్లిత్యాదౌ స్తోకాభేదాన్వయోపగమాత్ ఏత ఏవ విక్లృప్తం యజ్ఞే తత్త్వం ఇత్యాదావపి కృత్పదస్య నపుంసకద్వి
తీయాంతతా తత్ప్రయత్నధాత్వర్థైకదేశభూతాయాం గౌరవితం ప్రతి హేతుక్రియాతదేకదేశే గౌరవితయా ఏవ విశ్వార్థభేదాన్వయబోధాదితి తన్న స్తోకః బోధ ఇత్యాదావనుపపత్తేః దా
తత్ర ధాత్వర్థైకదేశే స్తోకాభేదాన్వయాసంభవాత్ ఏకదేశవిశేషణాపరతాయాం స్తోకః పచతిప్రయోగాపత్తేశ్చేతి దిక్। నచైవం వాజపేయేన యజేత ఇత్యాదౌ కర్మ
నామధేయవాజపేయపదార్థాభేదస్య ధాత్వర్థయాగేఽన్వయితయా వాజపేయపదస్య ద్వితీయాంతతాపత్తిరితి వాచ్యం తత్ర ధాత్వర్థే వాజపేయపదార్థ

వ్యుత్పత్తి॥ కుంభపిప్పల్యాదిపదానామివ కుంభసమీపపిప్పల్యర్థానాం లక్షణయాః పూర్వపదస్య తాత్పర్యగ్రాహకమాత్రోపయోగితాయాః స్వీకారాత్ వస్తుతస్తుత
త్రతత్రచిత్రరపదార్థవిశిష్టే పూర్వపదార్థసమీపార్థానాం ప్రత్యయార్థాన్వయబోధే తాదృశసమస్తపదప్రత్యయపదయోః వ్యవహితపూర్వాపరభావో
౭ పేక్షావత్తత్ప్రాతిపదికానాం తదర్థైకదేశాన్వయబోధే

7